

ژوئرنل باستان‌شناسی ایران

Archaeological Research of Iran

P-ISSN: 2345-5225 & E-ISSN: 2345-5500

Homepage: <https://nbsh.basu.ac.ir/>

Vol. 15, No. 44, 2025

Mountain Protector in Delfan, Northern Luristan

Bahar Rezaei-Baghbidi¹ ID, Mohammad-Amin Mirghaderi² ID, Kamal-Aldin Niknami³ ID, Jebreil Nokandeh⁴ ID

<https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.26194.2478>

Received: 2022/04/25; Revised: 2022/07/18; Accepted: 2022/07/24

Type of Article: Research

Pp: 75-98

Abstract

Elam is recognized as a key topic for researchers exploring its cultural and political role in the Ancient Near East, a historical period characterized by both triumphs and challenges. The cultural artifacts from this time have been extensively cataloged through archaeological investigations. Among these artifacts, seals are particularly important as they provide researchers with a detailed understanding of the cultural events of the era. Moreover, inscription stamps reveal information about their owners, including their identities and professions. Through their artistic representations, cylinder seals illuminate various facets of ancient cultures, including clothes and fashions, building techniques and decoration, weaponry and furnishings, agricultural methods and accoutrements, as well as ritual actions and ceremonies, such as royal hunts, banquets and worship/presentation scenes. A 2019 examination of a collection from the National Museum of Iran, which featured 50 Elamite cylinder seals from the Old and Middle Elam eras, led to the identification of an inscribed seal which had been recovered from Delfan. Although this seal had been previously reviewed by Ascalone, its inscription had not been translated until now, revealing the names of two individuals associated with the seal. It is likely that these figures were well-regarded scribes. Although the specific location of the seal is unknown, the inscription and its references in other texts can provide us with substantial information. This paper will investigate the seal's stylistic features and form, analyze the text, and determine its date. Based on that, this seal is associated with an individual named Šadu-nasir from the ancient Elam period, which not only illustrates the impact of Elamite culture in this region (Delfan) but also offers crucial insights into the relationships between Khuzestan and the Central Zagros in the early second millennium BC. This research will address the identity of Šadu-nasir and the reasons for the presence of his seal in Delfan.

Keywords: National Museum of Iran, Cylinder Seal, Delfan, Šadu-nasir, Ili-unneni.

1. PhD. in Archeology, Department of Archeology, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.
2. PhD. in Archeology, Lecturer at the Department of Urban Planning, Faculty of Art and Architecture, University of Kurdistan, Sanandaj, Iran (Corresponding Author). **Email:** m.a.mirghaderi@gmail.com
3. Professor, Department of Archaeology, Faculty of Literature and Humanities, University of Tehran, Tehran, Iran.
4. Associate Professor, Department of Archaeology, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism (RICHT), Tehran, Iran.

Citations: Rezaei Baghbidi, B., Mirghaderi, M. A., Niknami, K. & Nokandeh, J., (2025). "Mountain Protector in Delfan, Northern Luristan". *Archaeological Research of Iran*, 15(44): 75-98.

<https://doi.org/10.22084/nb.2023.26194.2478>

Journal of Department of Archaeology, Faculty of Art and Architecture, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran.

© Copyright © 2025 The Authors. Published by Bu-Ali Sina University.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>). Non-commercial uses of the work are permitted, provided the original work is properly cited.

© The Author(s)

Introduction

Moorey describes cylinder seals as “the most distinctive artefact created by the Sumerians”. Indeed, cylinder seals are often found in the excavations of Mesopotamian sites and other areas of the Ancient Near East for close to three millennia and form a group of diagnostic artefacts within the region’s material culture. Cylinder seals are generally valuable artefacts, as trends, social movements, and changes can be traced in their study. Much of our understanding of Mesopotamian iconography, imagery of the gods and mythology comes from glyptic studies, and the images found on seals further provide an insight into every day, quotidian life that is unparalleled elsewhere. Cylinder seals, through their depictions, provide insights into clothes and fashions, building techniques and decoration, weaponry and furnishings, agricultural methods and accoutrements, as well as ritual actions and ceremonies, such as royal hunts, banquets and worship/presentation scenes.

In addition, cylinder seals, particularly those that feature the name of a ruler or prominent figure, can offer significant insights for dating. Nonetheless, relying on seals and sealings for dating is fraught with challenges and requires a cautious approach. Seals and sealings also provide information concerning the society’s administration and control mechanisms and testify to trade and social contacts both within a single community and between communities. However, either by deliberate design or dearth of information, most past glyptic studies have tended to focus primarily on Mesopotamian¹ examples. Indeed, a plethora of studies has been devoted to the cylinder seals of Mesopotamia. Further investigations have addressed the glyptic materials of Mesopotamia, examining aspects such as their functions, production methods, and the origins of their materials. Readers seeking more information referred to the works of Collon; moreover, Moorey provides an insightful introduction to the materials and techniques involved in the creation of Mesopotamian seals, while the various contributions of Porada lay a solid groundwork for a more art historical examination of glyptic studies. Matthews offers a recent and credible introduction to contemporary glyptic research. Finally, the studies by Ferioli, Fiandra, and Zettler are essential for understanding the modern utilization of glyptic materials as sources of functional data rather than solely as artistic creations. Cylinder seals are often used as evidence for changing patterns of a society’s ethnic, social or cultural structure. The presence of a particular glyptic style, along with certain image types or methods of depiction, can illustrate the introduction of

individuals or, more accurately, the influence or contact with other groups. Thus, the evident rise in Mesopotamian glyptic artifacts at Susa during the early third millennium BC indicates a more substantial Mesopotamian cultural influence in that area.

Conclusion

Based on stylistic analysis, comparison, and typology, the relative chronology of the Šadu-Nasir cylinder seal can be assigned to approximately 1650–1550 BCE. This dating aligns with the period indicated by texts from Susa that mention the name Šadu-Nasir. If Šadu-Nasir referenced by the Delfan seal is indeed the same individual as the one named in the Susa texts, then this seal belonged to a trusted scribe and witness named Šadu-Nasir, whose name appears in the documents from Susa. His father, Ili-Unneni, was also a reliable scribe, and it is likely that he is not the same individual as the Ili-Unneni mentioned in the Manana texts, as those documents date to the early 20th century BCE.

Šadu-Nasir and Ili-Unneni were contemporaries during the reigns of Kuk-Našur II and Kuduzuluš II, with the seal itself also originating from this era. The dual role of Šadu-Nasir as both scribe and witness suggest a notable social standing. Given that personal belongings were generally interred with the deceased, and considering that the Šadu-Nasir seal, akin to other Lurištan cylinder seals, was likely found in a burial setting, it is plausible that Šadu-Nasir's tomb is in Delfan. Nevertheless, the finding of a seal within a funerary context may prompt specific considerations.

Assuming that Šadu-Nasir's burial site is indeed in Delfan, a number of questions arise: Was he a native of the Delfan region? What were the reasons for his interment there, or what led him to Delfan? Given the name Šadu-Nasir and the fact that his father was active in Susa, it seems unlikely that he originated from Delfan. Moreover, as previously indicated, the style of the Šadu-Nasir seal is distinct from the local Lurištan style, which was produced for the inhabitants of the Zagros mountains. This further substantiates the argument that Šadu-Nasir was not a local resident of Delfan.

Considering the influence of the Sukkalmah dynasty in the Zagros and the long-standing cultural and economic connections between Khuzestān and the central Zagros, it is not surprising to find individuals from Susa present in this region. As mentioned above, Šadu-Nasir's profession was that of a scribe, and in the Susa texts, he is recorded as a scribe and witness in property registrations. This occupation appears to have been hereditary,

as his father and likely his grandfather were also reputable scribes (with Ili-Unnini described as a distinguished scribe).

It is plausible that Šadu-Nasir traveled to Delfan for the purpose of registering property and, for unknown reasons, died there, with his body and seal interred in Delfan. Centuries later, because of processes such as erosion or illicit excavations, the Šadu-Nasir seal was discovered and eventually brought to the National Museum of Iran. This artifact has thus become the subject of historical and archaeological research, and after 3,700 years, the names of Šadu-Nasir and his father, along with their possible life stories, are once again the focus of scholarly investigation and are mentioned in this article.

This narrative highlights the complexity of Elamite social structure, the mobility of officials, and the enduring connections between Elamite administrative centers and the broader Zagros region, as reflected in both art histories and archaeological record.

Acknowledgments

This seal is part of the collection of the National Museum of Iran, which was kindly made available to the authors for study. We would like to express our sincere gratitude to Dr. Mohammad Hossein Azizi Kharanaghi, Dr. Yousef Hassanzadeh, Ms. Reyhaneh Lassani and all the dedicated colleagues at the National Museum for their invaluable cooperation. We are also deeply grateful to Dr. Gian Pietro Basello (University of Naples) and Dr. Gianni Marchesi (University of Bologna) for their generous assistance in translating the seal inscription and providing us with their expertise. Our special thanks go to Dr. Sajjad Alibaigi for reviewing the manuscript and offering insightful suggestions. This research was financially supported by the Iran National Science Foundation (INSF) under Grant No. 99019158.

Observation Contribution

All authors contributed to the observation process, including data collection, interpretation, and validation, ensuring the reliability of our findings.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest while observing publication ethics in referencing.

یاور کوهستان در دلفان، شمال لرستان

بهار رضائی باغبیدی^I، محمد امین میرقادر^{II}، کمال الدین نیکنامی^{III}،
جبرئیل نوکنده^{IV}

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/nb.2023.26194.2478>
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۲/۰۵، تاریخ بازنگری: ۱۴۰۱/۰۴/۲۷، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۵/۰۲
نوع مقاله: پژوهشی
صص: ۷۵-۹۸

چکیده

سرزمین باستانی ایلام دارای مجموعه قابل توجهی از بقایای فرهنگی است و سهم چشمگیری در شناسایی فرهنگ، روابط اقتصادی، تجاری و هنر جوامع خاور نزدیک در طی هزاره‌های سوم، دوم و اول پیش از میلاد دارد. از میان بقایای فرهنگی این دوره که از کاوش‌های علمی باستان‌شناسی به دست آمده، مهرهای استوانه‌ای و نیز اثرمهر از جمله شواهد بسیار مهمی هستند که می‌توانند سیمای روشنی از رویدادهای فرهنگی این دوره برای پژوهشگران ترسیم نمایند؛ همچنین مهرهای کتیبه‌دار ما را با صاحبانشان نیز آشنا می‌کنند که چه کسانی بوده‌اند، شغل آن‌ها چه بوده یا دارای چه جایگاه و منزلت اجتماعی بوده‌اند؟ در سال ۱۳۹۸ ه.ش. مجموعه‌ای از مهرهای موزه ملی ایران شامل ۵۰ عدد مهر استوانه‌ای ایلامی (ایلام قدیم و میانه) بررسی و مطالعه شدند. در میان این مهرها، مهری کتیبه‌دار شناسایی شد که گرچه پیش از این توسط «اسکالونه» بررسی و در رساله وی منعکس شده بود، اما متن آن ترجمه نشده بود؛ لذا با ترجمه این مهر که از دلفان به دست آمده است به نام دو نفر برمی‌خوریم که احتمالاً کاتبانی شناخته شده هستند. اگرچه از محل دقیق مهر اطلاع دقیقی در دست نیست، اما با توجه به کتیبه‌ای که بر روی آن به چشم می‌خورد و ذکر این نام بر روی کتیبه‌های دیگر می‌تواند اطلاعات خوبی را در اختیار ما قرار دهد. در این پژوهش به بررسی سبک و فرم این مهر، بررسی متن تاریخ‌گذاری آن پرداخته شده است؛ بر این اساس، این مهر مربوط به شخصی به نام «شدو ناصیر» و متعلق به دوره ایلام قدیم است که علاوه بر این که نفوذ فرهنگ ایلامی در این منطقه را نشان می‌دهد، بلکه سرنخ مهمی از روابط خوزستان و زاگرس مرکزی در اوایل هزاره دوم پیش از میلاد است. در این پژوهش به این نکات پرداخته خواهد شد که شدو ناصیر کیست و چرا مهر وی در دلفان یافت شده است؟

کلیدواژگان: موزه ملی ایران، مهر استوانه‌ای، دلفان، شدو ناصیر، ایلی اوینی.

- I. دکتری باستان‌شناسی، گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- II. دکتری باستان‌شناسی، مدرس گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران (نویسنده مسئول).
Email: m.a.mirghaderi@gmail.com
- III. استاد گروه باستان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
- IV. دانشیار گروه باستان‌شناسی، پژوهشکده باستان‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران.

ارجاع به مقاله: رضائی باغبیدی، بهار؛ میرقادر، محمدامین، نیکنامی، کمال الدین؛ و نوکنده، جبرئیل، (۱۴۰۴). «یاور کوهستان در دلفان، شمال لرستان». پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۱۵ (۴۴): ۷۵-۹۸.
<https://doi.org/10.22084/nb.2023.26194.2478>

فصلنامه علمی گروه باستان‌شناسی دانشکده هنر و معماری، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران.

© حق انتشار این مستند، متعلق به نویسنده (گان) آن است. © ۱۴۰۴ ناشر این مقاله، دانشگاه بوعلی سینا است. این مقاله تحت گواهی زیر منتشر شده و هر نوع استفاده غیرتجاری از آن مشروط بر استناد صحیح به مقاله و بارعایت شرایط مندرج در آدرس زیر مجاز است.

Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

© The Author(s)

مقدمه

مهرهای استوانه‌ای اطلاعاتی را درباره لباس‌ها و سبک‌ها، تکنیک‌های ساختمانی و طراحی‌ها، سلاح و تجهیزات، شیوه‌های کشاورزی و ساز و برگ نظامی، همچنین اقدامات آئینی و مراسم‌ها مانند: شکارهای سلطنتی، مهمانی‌ها و صحنه‌های نیایش/پیشکش ارائه می‌کنند (Collon, 1987; Neumann, 2013: 83). اغلب تصاویری که بر روی مهرهای هزاره چهارم تا دوم پیش از میلاد به چشم می‌خورد بیشتر در ارتباط با زندگی روزمره مردمانی هستند که در سرزمینشان زندگی می‌کنند و در نقاط دیگر نمونه‌های مشابه کمتری دارد؛ همچنین علاوه بر این، مهرهای استوانه‌ای به‌ویژه آن‌هایی که با نام شاه یا شخص شناخته شده توصیف شده‌اند، می‌توانند اطلاعات تاریخی ارزشمندی را در اختیار پژوهشگران قرار دهند (Matthews, 1990: 10; Collon, 1990: 24 – 25).

پرسش و فرضیات پژوهش: مهم‌ترین پرسش‌های این پژوهش درباره مهری از مجموعه موزه ملی ایران است که محل کشف دقیق آن نامعلوم است. تاریخ مهر و سبک این مهر چیست؟ با توجه به متن مهر صاحب مهر کیست؟ این مهر چرا در دلفان یافت شده؟ و این‌که چه تفسیری می‌توان برای وجود این مهر در دلفان ارائه کرد؟ با توجه به نقش مهر می‌توان تاریخ و سبک آن را به اوایل هزاره دوم پیش از میلاد نسبت داد. به نظر می‌رسد بتوان با بررسی متون معاصر این مهر در اوایل هزاره دوم پیش از میلاد اطلاعات مفیدی درباره چرایی کشف این مهر در دلفان و صاحب مهر کسب کرد که ما را در تفسیر و تحلیل نهایی یاری خواهد کرد. با توجه به اطلاعات اندک از تحولات فرهنگی هزاره دوم پیش از میلاد زاگرس مرکزی که عمدتاً ناشی از کمبود مدارک نوشتاری است، یافت شدن مهرهای کتیبه‌دار از زاگرس مرکزی – هرچند اندک – اما بسیار مهم است؛ در همین راستا، با ترجمه متن این مهر می‌توان اطلاعات ارزشمندی را استخراج نمود؛ لذا به نظر می‌رسد با توجه به مدارک نوشتاری اندکی که از زاگرس مرکزی به دست آمده‌اند، ضروری است تا به عنوان قدم اول، این شواهد مورد توجه قرار گیرند. امید است کاوش‌های هدفمند و گسترده آتی دانسته‌های ما را تکمیل‌تر نمایند.

روش پژوهش: ساختار این پژوهش کیفی و راهبردی است و براساس اهداف بنیادی تنظیم و تدوین شده است. از منظر روش پژوهش، توصیفی – تحلیلی است. در این پژوهش جمع‌آوری اطلاعات به شیوه میدانی و کتابخانه‌ای است. اطلاعات به دست آمده از منابع کتابخانه‌ای با یک‌دیگر و نیز با اطلاعات کسب شده از یافته این پژوهش مقایسه، تحلیل و تفسیر شده‌اند.

پیشینه پژوهش

«الیزابت کارتر» از افزایش ظهور مهرهای میانرودانی در اوایل هزاره سوم پیش از میلاد در شوش به عنوان سندی برای نشان دادن تأثیر فرهنگ بزرگ میانرودان در شوش و بر ایلام^۱ استفاده می‌کند (Carter, 1980: 31). برای جزئیات دقیق‌تر و بیشتر در مورد تفسیرهای متداول و مهم در زمینه مطالعات مربوط به حکاکی، انتشارات فراوان

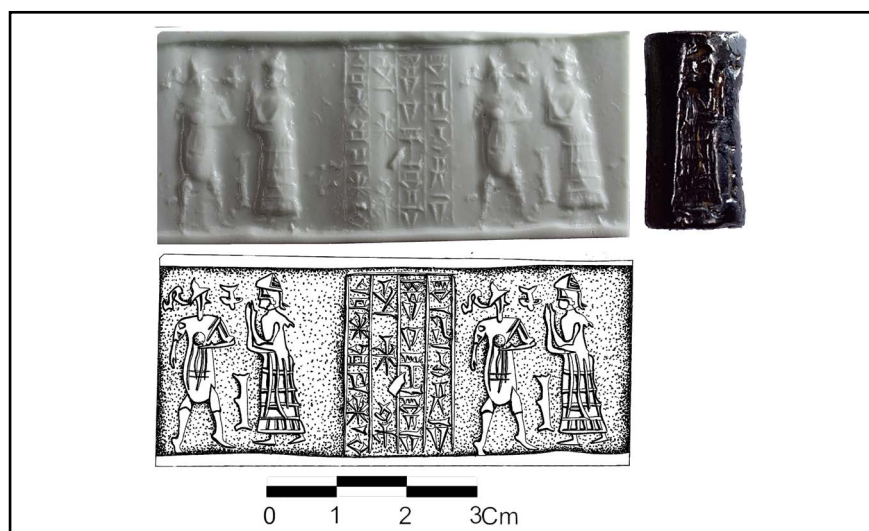
«کولون» (Collon, 1987) و «موری» (Moorey, 1994) معرفی سودمندی را از مواد و تولید مهرهای میانرودانی ارائه می‌کنند؛ درحالی‌که پژوهش‌های متفاوت «پُرادا» (Porada, 1995; 1982) بیشتر مبنای محکمی از رویکرد تاریخ هنر در مطالعات مربوط به حکاکی هستند. کارهای «متیوز» (Matthews, 1990) درک جدید و معتبری را از مطالعات امروزی مربوط به حکاکی ارائه می‌کند و درنهایت پژوهش‌های «فریولی» و «فیاندرا» (Feroli & Fiandra, 1979) و «زتلیر» (Zettler, 1987) شناخت کاملی را از کاربرد اشیاء حکاکی شده به عنوان منبعی از اطلاعات عملکردی به جای اشیاء صرفاً هنری ارائه می‌کند. درباره مهرها و اثرمهرهای ایلامی می‌توان به پژوهش‌های «روچ» به عنوان به یکی از آخرین پژوهش‌های گسترده در این زمینه اشاره کرد. روچ مهرها و اثرمهرهای دوره ایلام را به ۲۰ سبک از جمله: سبک شوش II، سبک مربوط به جمدت نصر، سبک کلاسیک آغازایلامی، سبک سنگ استاتیت براق، طرح‌های هندسی قدیم، سبک شوش III/IV، سبک شوش IV، سبک اواخر شوش IV، سبک مربوط به اکد، سبک رایج ایلامی (اکد، اُون)، سبک مربوط به اور III، سبک رایج ایلامی (اور III، سیمشکی)، سبک مرتبط با بابل قدیم، سبک رایج ایلامی (بابل قدیم، سوگلمخ)، سبک اوایل ایلام میانه، سبک مربوط به کاسی، سبک اواخر ایلام میانه، سبک انشانی، سبک لرستان و طرح‌های هندسی جدید طبقه‌بندی و تقسیم می‌کند (see: Roache, 2008). در این میان، تولید مهرهای استوانه‌ای و ترسیم نشانه‌های رسمی تصویری طبقه حاکم بر روی مهرها در طی حاکمیت سیمشکی و سوگلمخ، یک تغییر اساسی مشاهده می‌شود. شواهدی از یک تولید مستقل بسیار نزدیک به جهان ایلام وجود دارد و تلاش بسیاری بر ترسیم مراسم سلطنتی دارد. این تلاش در عناوین جدید پادشاهان ایلامی، در پیدایش کتیبه‌های سلطنتی، در مکاتبات و شمایل‌نگاری بر روی مهرها و... تأیید شده و حتی شاهد رواج مهرهای غیرسلطنتی کتیبه‌دار نیز هستیم (ن.ک. به: اسکالونه، ۱۴۰۱). اهمیت کتیبه‌های مهرهای غیرسلطنتی در آن است که ما را با افرادی آشنا می‌کنند که هیچ‌گاه نامی از آن‌ها در متون سلطنتی ذکر نشده است. از آنجایی‌که هر مهر کتیبه‌دار، به‌ویژه مهرهای شخصی کتیبه‌دار بیانگر مالکیت خصوصی هستند، اطلاعات ارزشمندی درباره مالک خود ارائه می‌دهند (Collon, 1987: 113)؛ اطلاعاتی مانند این‌که صاحب مهر چه نامی دارد و شغل او چیست، اهل کجاست و آیا در سایر متون نیز از او اثری برجا مانده؟ از این حیث بررسی مهر کتیبه‌دار دلفان در موزه ملی ایران می‌تواند اطلاعات ارزشمندی در اختیار قرار دهد.

مهر استوانه‌ای دلفان

این مهر از مجموعه مهرهای موزه ملی ایران به شماره ۷۱۰ است (تصویر ۱). جنس این مهر از سنگ آهن (Haematite) بوده که ماده‌ای رایج در تولید مهرهای استوانه‌ای بوده است. سنگ آهن گرچه سخت و تراش آن دشوار بوده، اما به دلیل مقاومت در برابر فرسودگی، در دسترس بودن و نیز برجا گذاشتن اثری واضح دارای مقبولیت ویژه‌ای بوده است (Collon, 1987: 44). بلندی این مهر ۲۷ میلی‌متر و

قطر آن ۱۴ میلی‌متر است. در مرکز استوانه یک سوراخ برای استفاده از مهر به قطر ۵ میلی‌متر مشاهده می‌شود. بر روی این مهر نقشی از دو نفر در حالی که روبه‌روی یک‌دیگر ایستاده‌اند، حک شده است. نکته جالب بر روی این مهر وجود نقش فردی است که در سبک مهرنگاری بابل قدیم آن‌ها را تحت عنوان «گاو‌مرد» می‌شناسیم. متن کتیبه در چهار ستون عمودی و به اکدی است و دارای کتیبه‌ای از «شدو ناصیر» (به معنی: «یاورکوهستان») پسر «ایلی اوئنی» (به معنی: «خدای من دعایم را پذیرفت») است که روی مهر حک شده است. هر دو این نام‌ها اکدی هستند. در این مهر چنین می‌خوانیم: «شدو ناصیر، پسر ایلی اوئنی، خادم آدد و یلت آیکی». در ادامه این پژوهش نگارندگان، نام مهر شدو ناصیر را برای مهر استوانه‌ای دلفان انتخاب کرده‌اند. این مهر جزو مهرهای سبک مرتبط با بابل قدیم طبقه‌بندی می‌شود و قابل‌مقایسه با مهری از لرس است (Ascalone, 2011: Fig. 2B.12; Collon, 1987: 51, no. 193). «ایر ایشکور» در متن این مهر نیز صفتی است که در کتیبه دو مهر دیگر که توسط «آمیه» منتشر شده (Amiet, 1972: no 1737: 3, & Amiet, 1972: no 1798: 3, 6184) شناخته شده است.^۲ «یلت آیکی» نیز در متون آشوری و هیتی نام دیگر الهه «ایتن / ایشتر» است (Cavigneaux & Krebernik, 1998: 341); هرچند ذکر این نام خدا/الهه در متون ایلام قدیم مشاهده نشده، اما بر روی مهرهای ایلام میانه چغازنبیل ذکر شده است (Porada, 1970: nos. 1 & 13). با توجه به فرمولی که «چارپین» ارائه می‌دهد (Charpin, 1990)، اگر نام فرد/افراد به عنوان خدمت‌گذار + نام خدا/الهه ((DN (ù DN2) IR/IR11) warad ذکر شود نشان‌دهنده این است که خدایان/الهگان ذکر شده، خدایان خانوادگی صاحب مهر هستند.

1. Ša-du-na-ši-ir	Šadû-nāšir,
2. DUMU I ₃ -li ₂ -un-ne-ni	son of Ilī-unnēnī,
3. IR ₃ ⁴ IŠKUR	servant of (the god) Adad
4. ^{u₃} NIN.E ₂ .AN.NA	and (the goddess) Bēlet-Ajakki

تصویر ۱: مهر استوانه‌ای دلفان (نگارندگان، ۱۴۰۳؛ طرح: زینب قاسمی).

Fig. 1: Cylinder seal of Delfan (Authors, 2024; Drawn by Zeinab Ghasemi).

سبک‌شناسی مهر «شدو ناصیر»

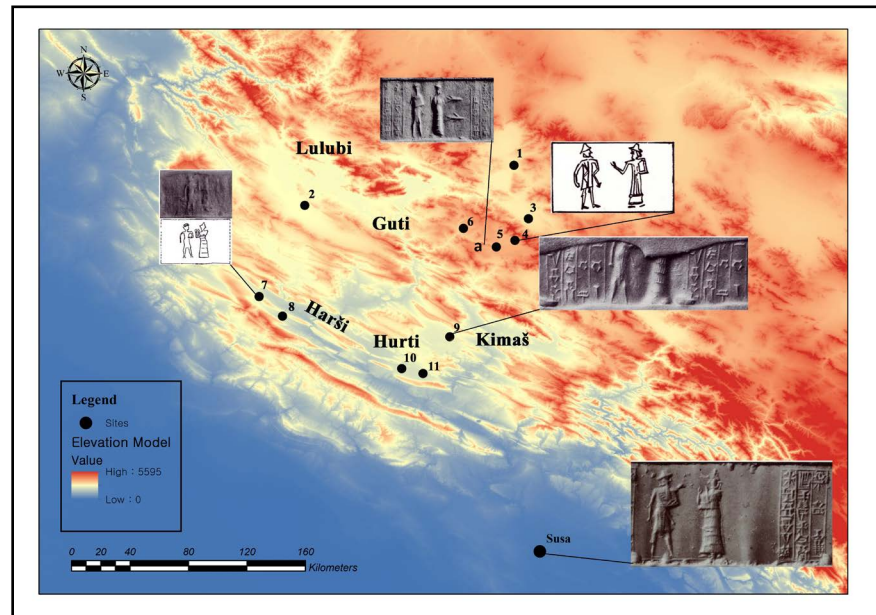
براساس مقایسه مهر شدو ناصیر، این مهر به سبک مرتبط با بابل قدیم^۳ تعلق دارد و احتمالاً به بازه زمانی ۱۵۵۰-۱۸۵۰ پ.م. قابل تاریخ‌گذاری است. اسکالونه نیز سبک این مهر را سبک مرتبط با بابل قدیم شناسایی می‌کند و آن را به بازه زمانی ۱۷۵۰-۱۸۵۰ پ.م. تاریخ‌گذاری می‌کند (Roach, 2008: 472 – 473; Ascalone, 2011: Fig. 2B.12)؛ همچنین این مهر، حال قابل مقایسه با نمونه‌هایی از لرس است (Collon, 1986: 51, no. 193) که مربوط به زمان «شمسویلون» (۱۷۱۲-۱۷۴۹ پ.م.) هستند (تصویر ۲)؛ با این حال، نگارندگان در ادامه توضیح خواهند داد که تاریخ این مهر می‌تواند جدیدتر باشد.

سبک حکاکی میانرودانی بابل قدیم سابقاً توسط «الگیلانی و» (Al-Gailani, 1988) (Werr, 1988)، «بلوچر» (Blocher, 1988)، «کولبو» (Colbow, 1995)، «کولون» (Collon, 1986)، «متیوز» (Matthews, 1990) و «مورتگات» (Moortgat, 1940) به خوبی تشریح شده است؛ بنابراین سبک این مهر با توجه به شباهت کلی که به سبک بابل قدیم^۴ دارد، طبقه‌بندی سبکی می‌شود. سبکی که در اینجا معرفی شده اساساً مربوط و برگرفته از سبک بابل قدیم است که در طبقه‌بندی آمیه نیز مربوط به بابل قدیم در نظر گرفته شده است (Amiet, 1972: 225 – 238).

سبک مرتبط با بابل قدیم در برخی از موارد عموماً حکاکی شده و گرد شده است؛ هرچند همانند سبک میانرودانی بابل قدیم، نمونه‌های مرتبط با بابل قدیم ممکن است به گونه‌های خطی و چهارگوش نسبت به سبک‌های حکاکی اولیه میانرودان گرایش داشته باشند. اشکال انسانی بابل قدیم و مرتبط با بابل قدیم ممکن است بلندتر و لاغرتر و در مقایسه با تصاویر اولیه در برخی از نمونه‌ها کشیده‌تر ظاهر شود. این اتفاق ممکن است نشانه‌ای از یک تغییر در کل شیوه‌برش یا تمایل به مهرهای بلندتر و یا شاید هر دو باشد. گرایش به تصویر انسان بلند قامت در حکاکی دوره بعد یعنی دوره کاسی ادامه پیدا کرد و به عنوان یک ویژگی برای مهرهای دوره کاسی نیز مطرح می‌شود. کتیبه‌ها عموماً در مهرهای سبک ایلامی مرتبط با بابل قدیم دیده می‌شوند و مشابه نمونه‌های رایج در سبک بابل قدیم هستند. انواع موضوع‌های کلی مرتبط با بابل قدیم که در نمونه‌های بابل قدیم نیز دیده شده است، شامل تعداد محدودی از صحنه‌های درگیری و صحنه‌های متکی بر صحنه‌های «پیشکش» هستند که چهره‌های ایستاده و یا نشسته را نشان می‌دهند (Roach, 2008: 472 – 473). یکی از زیرمجموعه‌های سبک مرتبط با بابل قدیم مربوط به صحنه‌های پیشکش در حالت ایستاده است که در مهر شدو ناصیر قابل مشاهده است. صحنه‌های پیشکش استاندارد میانرودانی اور III و نوع ایسین لرس جایی که نیایشگر/خدمتکار جلوتر از الهه است، در مهرهای میانرودانی سبک بابل قدیم با صحنه پیشکش به حالت ایستاده جایگزین می‌شود. این صحنه در سبک مرتبط با بابل قدیم و در واقع رایج‌ترین موضوع سبکی آن تکرار می‌شود. شکل رایج روی مهرها شامل افراد ایستاده روبه‌روی یک دیگر در ترکیبات مختلف با کتیبه پایانی هستند (Roach, 2008: 473 – 474).

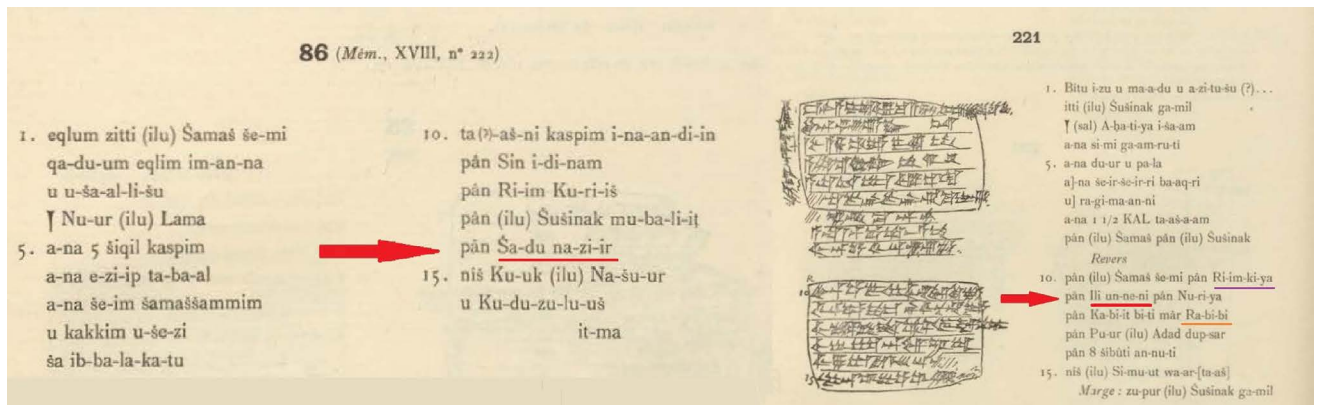
► تصویر ۳: پراکندگی نمونه‌های قابل‌مقایسه با مهر شدو ناصر از زاگرس مرکزی و شوش بیشتر از کاوش‌های تپه جمشیدی (۴) (به‌عنوان نخستین فعالیت باستان‌شناسی در منطقه دلفان) و گیان نهاوند (۳)، (Contenau & Ghirshman, 1935)، سرخ‌دم لری (۹)، گمترلان (۱۱)، چغا سبز (۱۰) و خاتون‌بان (۶)، (Schmidt et al., 1989)، بان‌سرمه (۸)، (Haerinck & Overlaet, 2006) و کل-نسر (۷)، (Vanden Berghe, 1973; Vanden Berghe & Tourovets, 1994; Haerinck & Overlaet, 2008)، تپه نورآباد (۵)، (ماینل‌بگ) (سید سجادی، ۱۳۷۸؛ ۳۰۶-۳۰۴؛ Pl. XVIII)، اکثر تلیاب (Stein, 1940: 304-306; Pl. XIX)، اکثر این مهرها نیز از قبور به‌دست آمده‌اند. مهر شدو ناصر قابل‌مقایسه با نمونه‌هایی است که از تپه جمشیدی و سرخ‌دم به‌دست آمده است (Schmidt et al., 1989, pl. 259a; Contenau & Ghirshman 1935, pl. 74.12). اسدالله خان والی دلفان در اختیار اشمیت قرار می‌دهد (نگارندگان، ۱۴۰۳).

Fig. 3: The distribution of comparable specimens to the Šadu-Nasir seal shows greater concentration in central Zagros and Susa than from excavations at Tepe Jamshidi (4) (representing the first archaeological activities in the Delfan region) and Giyan Nahavand (Contenau & Ghirshman, 1935: 3). Additional parallels come from Sorkh Dom (9), Kamtarlan (11), Chogha Sabz (10), and Khatunban (6) (Schmidt et al., 1989), Bani sormeh (8) (Haerinck & Overlaet, 2006), Kaleh-Nesar (7) (Vanden Berghe, 1973; Vanden Berghe & Tourovets, 1994; Haerinck & Overlaet, 2008), Tepe Nurabad (5) (Mäcilbag; Seyyed Sajjadi, 1999), and Talyab (Stein, 1940: 304-306; Pl. XIX). Most of these seals were recovered from grave contexts. The Šadu-Nasir seal shows particular comparability with specimens from Tepe Jamshidi and Sorkh Dom (Schmidt et al., 1989: pl. 259a; Contenau & Ghirshman, 1935: pl. 74.12). This includes a seal provided to Schmidt by Asadollah Khan, the governor of Delfan (Authors, 2024).

بسیاری از این مهرها که از محوطه‌های لرستان یافت شده‌اند، اشیاء تدفینی هستند و به‌همراه صاحبانشان دفن شده‌اند. با دفن مهر به‌همراه صاحبش ارزش حقوقی مهر باطل می‌شده است. مهرهای لرستان دارای سبک‌های متفاوتی هستند، اما بیشتر این مهرها در سبک لرستان طبقه‌بندی می‌شوند. این سبک در گذشته به‌عنوان «گوتی» معرفی شده است (Frankfort, 1955: 33-34)، اما اسکالونه نام «تولیدات کوهپایه‌ای» را برای مهرهایی که در اواخر هزاره سوم پیش از میلاد که در مناطق کوهستانی به‌دست آمدند، برگزیده است (Ascalone, 2018: 630). این مهرها باید به‌عنوان تولیدی منطقه‌ای در نظر گرفته شوند که در یک پراکندگی جغرافیایی بسیار نزدیک در استان لرستان دیده می‌شوند. این مهرها در شوش، گمترلان II، کل نسر، سرخ‌دم لری و تپه گیان یافت شدند. حکاکای مهرها در این سبک زمخت همراه با شیارهای کوچک است که شکل‌پذیری و وضوح را کاهش می‌دهد. موضوعات به تصویر کشیده شده همگون هستند و عمدتاً بر نقش قهرمانی در حال مبارزه با یک موجود افسانه‌ای دو سر تمرکز دارند که جایگزین سنت تصاویر اکدی همچون شیرها و یا بزهای کوهی هستند (Ascalone, 2018: 631). با این وجود، سبک مهر شدو ناصر تفاوت چشمگیری با سبک لرستان دارد؛ هرچند نمی‌توان محل دقیقی برای محل کشف این مهر و این که از کدام یک از محوطه‌های منطقه دلفان در نظر گرفت، اما با توجه به نمونه‌های مشابهی که در منطقه یافت شده‌اند، این احتمال وجود دارد که مهر شدو ناصر نیز از یک قبر (به احتمال فراوان از قبر خودش) و توسط افراد محلی به‌دست آمده باشد.

اصولاً مهرها به‌عنوان یک کالای شخصی بیانگر منزلت و جایگاه اجتماعی صاحبانشان هستند و دارای اعتبار حقوقی برای انجام معاملات تجاری و... است. سبک و خصوصیات مهر شدو ناصر نیز نشان‌دهنده جایگاه اجتماعی وی است. بر همین اساس، با جستجو در متون منتشر شده مربوط به نیمه نخست هزاره دوم

▲ تصویر ۴: ذکر نام شدو ناصیر و ایلی اوئنی
بر روی الواح شوش (Scheil, 1930: 100: no. 86;
Scheil, 1932: 76: no. 221, 11).
Fig. 4: The names Šadu-Nasir and Ili-unneni
are mentioned on tablets from Susa (Scheil,
1930: 100: no. 86, l. 14; Scheil, 1932: 76: no.
221, l. 11).

پیش از میلاد، خوشبختانه به نام شدو ناصیر (Šadû-nāšir) برمی‌خوریم. نام شدو ناصیر به عنوان نام شاهد در لوحی که از شوش به دست آمده، ذکر شده است (Scheil, 1930: 100: no. 86: 14). با این وجود، روی لوح به صورت «ša-du-na-zi-ir» یعنی با دو تغییر نسبت به املاء نوشته مهر دلفان نوشته شده است. نام «ایلی اوئنی» (Ili-unneni) پدر شدو ناصیر نیز به عنوان شاهدی در ثبت املاک/دارایی در لوحی از شوش ثبت شده (Scheil, 1932: 1: no. 166: 36)، (به عنوان کاتبی شایسته) است (Scheil, 1932: 76: no. 221, 11)، (تصویر ۴). در دو لوح ۱۶۶ و ۲۲۱ نام فردی به نام «ریم کی» (Ri-im-ki-ya) به عنوان شاهد در کنار نام ایلی اوئنی ذکر شده که حاکی از آن است که هر دو فرد، یعنی ریم کی و ایلی اوئنی در هر دو متن، در واقع یک فرد هستند و هم‌زمان با ریم کی می‌زیسته است؛ املاء ایلی اوئنی بر روی مهر و بر روی دو لوح یکسان است.

به طور کلی در طی هزاره سوم و دوم پیش از میلاد مرسوم بوده که در خلال ثبت اسناد و یا قراردادهای بین دو یا چند نفر افرادی به عنوان شاهد بر آن فرآیند نظارت کنند تا به هنگام بروز اختلاف بتوان به آن‌ها رجوع کرد. بسته به اهمیت قرارداد مقام شاهدان و تعداد آنان نیز متفاوت است؛ برای نمونه در قراردادهای بلندمدت مانند: خرید یا فروش، تقسیم ارث و یا فرزندخواندگی که اهمیت بالایی دارند، شاهدان چنین قراردادهایی افراد بلندمرتبه تری نسبت به شاهدان قراردادهای کوتاه مدت مانند قراردادهای مربوط به اجاره و اعطای وام هستند (Teissier, 1998: 113)؛ بر همین اساس، فهرست شاهدان در انتهای هر متن شامل کاتبانی بود که زمینه‌های گوناگونی مهارت داشتند؛ کاتب (dub-sar)، نقشه برداری (um-mi-a) (lú é éš gar)، یعنی کسانی که طناب اندازه‌گیری در خانه خود دارند و حسابداری می‌دانند (Westbrook, 2003: 167). کاتبان در میانرودان افرادی با تحصیلات عالی بودند که در زمینه نوشتن و خواندن در موضوعات مختلف آموزش دیده بودند. در ابتدا، هدف آن‌ها ثبت تراکنش‌های مالی از طریق تجارت بود، اما در طول زمان، آن‌ها جزء لاینفک همه جنبه‌های زندگی روزمره از کاخ و معبد گرفته تا دهکده یا مزرعه ساده بودند. در نهایت، آن‌ها چیزی را ایجاد کردند که اکنون به عنوان تاریخ شناخته می‌شود. از آنجایی که بیشتر مردم بی‌سواد بودند، مهارت‌های کاتب بسیار مورد تقاضا بود. کاتبان را گاهی اوقات به عنوان «کسانی که هرگز گرسنه نمی‌شوند»

▲ تصویر ۵: نقشی از کاتبان آشور نو در کاخ تیکلت پیلستر III در نمرود (Taylor, 2011: 24, Fig. 1. 8).

Fig. 5: Depiction of Neo-Assyrian scribes in the palace of Tiglath-Pileser III at Nimrud (Taylor, 2011: 24, Fig. 1).

تصویر ۶: ذکر نام کوکنشور و کودوزولوش بر روی لوح ۸۶ (Scheil, 1930: 100: no. 86; Peyronel, 2018: 219).

Fig. 6: The names Kuk-Nashur and Kudu-zulush are mentioned on Tablet 86 (Scheil, 1930: 100: no. 86; Peyronel, 2018: 219).

86 (Mem., XVIII, n° 222)		Kutir-Nahhunte (I)	T	son of Shiruk-tuh	
		Temti-Agun	B, T, S	sister's son of Shiruk-tuh	sukkal of Susa
		Kutir-Shilhaha	T		sukkal
		Kuk-Nashur (II)	B?, G, S	sister's son of Temti-Agun sister's son of Shilhaha	sukkal of Susa sukkal of Elam Ammi-Saduqa of Babylon I (1645 BC)
		Kudu-zulush (II)	T		lugal of Susa
		Kuk-Nashur (III)	B?, S	sister's son of Shilhaha	sukkal of Elam sukkal of Elam, Shimashki and Susa
		Tan-Uli	S, T, G	sister's son of Shilhaha	sukkal
		Temti-halki	B, G	sister's son of Shilhaha	sukkal of Elam, Shimashki and Susa
		Kuk-Nashur (IV)	S, G	sister's son of Tan-Uli	

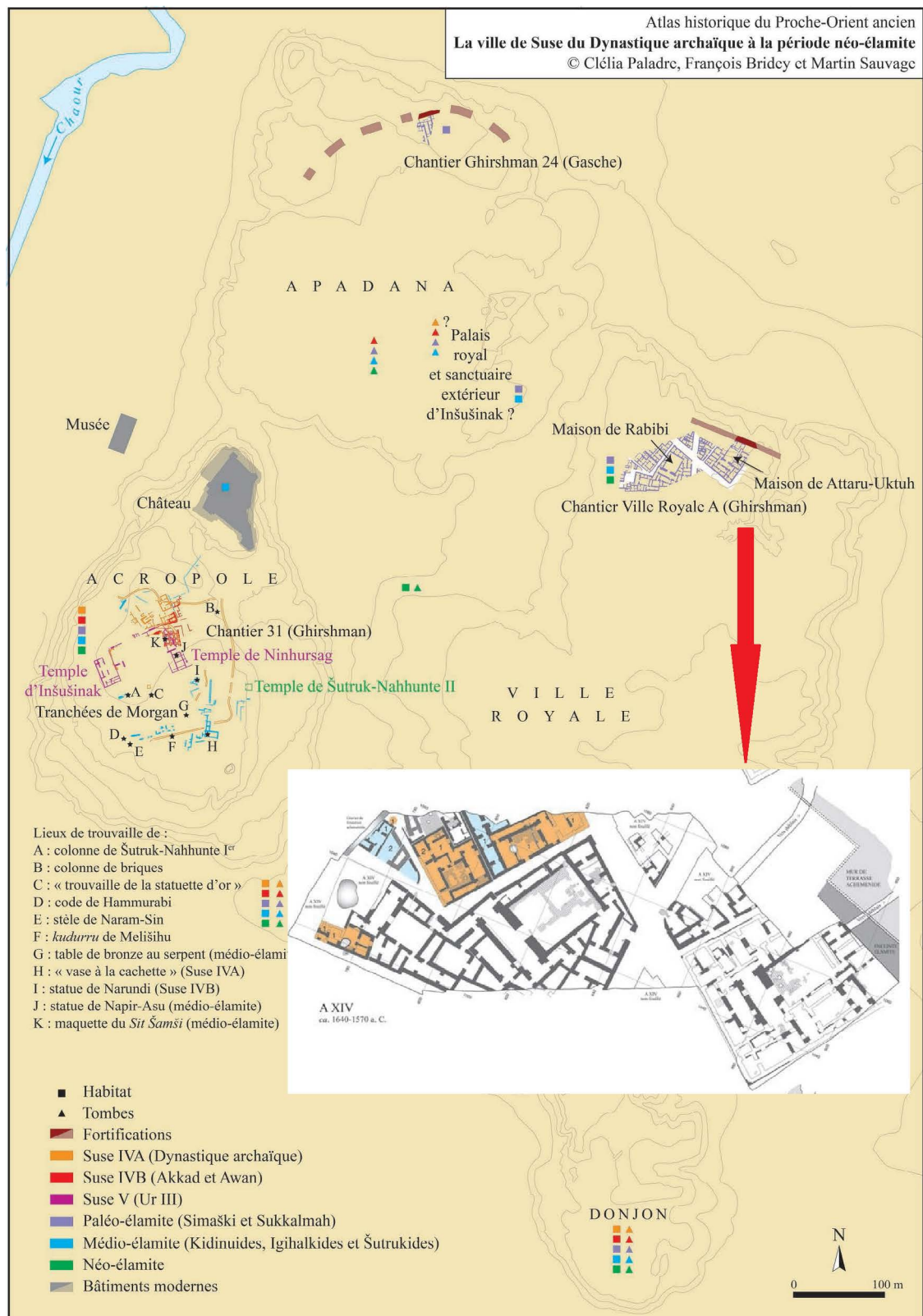
توصیف می‌کنند و بسیاری از آن‌ها از قدرتمندترین افراد شهر خود بودند (Glasner, 2004: 14)، (تصویر ۵). «وَن کوپن» در مقاله‌ای درباره‌ی کاتبی بابلی که هم‌زمان با سلطنت «حمورابی» و «سمسو ایلون» بوده، توضیح می‌دهد که شغل کاتب موروثی بوده است (Van Kopeen, 2011: 154). این نکته در متون شوش نیز قابل مشاهده است. با آغاز هزاره‌ی دوم پیش از میلاد و دوره‌ی بابل قدیم به دلیل گسترش بروکراسی (دیوان‌سالاری) به‌ویژه از زمان حمورابی (۱۷۵۰-۱۷۹۲ پ.م.) تربیت کاتبان و شاهدان بیش از پیش افزایش می‌یابد تا جایی که برخی از کاتبان و شاهدان «سیپر» را ایلامیان تشکیل می‌دادند (van Lerberghe, 1986)؛ در نیمه‌ی نخست هزاره‌ی دوم پیش از میلاد این امر تبدیل به یک قانون می‌شود که هر قراردادی بایستی در حضور فرد یا افرادی به‌عنوان شاهد منعقد شود (Charpin, 2010: 43).

در لوحی که نام شدو ناصیر ذکر شده (Scheil, 1930: 100: no. 86: 14) و در زیر نام او طبق سنت میانرودانی نام دو نفر دیگر نیز ذکر شده است که می‌تواند در تاریخ‌گذاری دقیق‌تر کمک کند؛ نام آن دو فرد «کوکنشور» (Kuknašur) و «کودوزولوش» (Kuduzuluš) است. می‌دانیم در انتهای برخی از الواح و نیز کودوروها نام شاه و نایب‌السلطنه ذکر می‌شده است که نوعی به‌منظور اعتبار بخشیدن به متن لوح ذکر می‌شده است (Clayden, 1989: 162). پس ذکر نام کوکنشور و کودوزولوش در انتهای متنی که نام شدو ناصیر را ذکر کرده است، بیانگر هم‌زمانی نگارش این متن با حکومت کوکنشور و کودوزولوش است که به احتمال فراوان کوکنشور شاه یا سوکل ایلام و کودوزولوش نایب‌السلطنه‌ی وی در مقام انسی/ فرماندار شوش است (تصویر ۶). حال می‌توان تاریخ لوح و زمان حیات شدو ناصیر را دقیق‌تر مشخص کرد؛ می‌دانیم این ترتیب تنها برای «کوکنشور II سوکل ایلام» و «کودوزولوش II انسی/ فرماندار» که هم‌زمان با «آمی صدوق بابلی» (۱۶۴۵ پ.م.) حکومت می‌کردند صدق می‌کند (Peyronel, 2018: 219).

همچنین در متن ۲۲۱ (Scheil, 1932: 76: no. 221, 11) که نام پدر شدو ناصیر به‌همراه «ریم کی» ذکر شده است، نام فردی به‌نام «گبیت بیتی» (Kabitbiti) آمده است. گبیت بیتی فرزند فردی به‌نام «زبی بی» (Rabibi) است. خوشبختانه نام

ربی بی نیز نام آشنایی برای ماست. کاوش‌های «گیرشمن» در شهرشاهی (تصویر ۷)، کارگاه A، منجر به شناسایی یک خانه اربابی شد (Ghrishman, 1965; 1967). با توجه به لوحی که در آنجا یافت شد این خانه به فردی به نام ربی بی منتسب می‌شود؛ گیرشمن معتقد است که این فرد دارای جایگاه اجتماعی ممتازی بوده است (Ghrishman, 1967: 5-7). این خانه در لایه ۱۴ کارگاه A قرار داشت و تاریخ پیشنهادی برای آن نیز ۱۵۷۰-۱۶۴۰ پ.م. است (Gasche, 2013; Gasche & Cole, 2018). اگر بپذیریم ربی بی ذکر شده در متن ۲۲۱، همان فردی است که خانه‌اش در شوش شناسایی شده است (کما این که تاریخ‌گذاری لوح شدوناصیر فرزند ایلی اوئنی نیز تأیید می‌کند) می‌توان تاریخ‌گذاری دقیقی برای هر دو لوح ۸۶ و ۲۲۱ ارائه داده و احتمال داد که شدو ناصیر و ایلی اوئنی در بازه زمانی ۱۶۵۰-۱۵۵۰ پ.م. در شوش می‌زیسته‌اند و تاریخ مهر نیز مربوط به ای بازه زمانی، یعنی اواخر دوره سوگلمخ است؛ نکته‌ای که ذکر نام پلت آیکگی نیز که از اواسط هزاره دوم پیش از میلاد رایج می‌شود نیز این موضوع را تصدیق می‌کند.

حال که مشخص گردید شدو ناصیر به احتمال فراوان فردی شوشی است، چرا مهر وی از دلفان به دست آمده؟ اگر بپذیریم که این مهر از قبری در دلفان یافت شده یا به طور دقیق‌تر از قبر شدو ناصیر در دلفان یافت شده، چرا وی به دلفان رفته است؟ آیا شمال لرستان تحت نفوذ ایلامیان طی دوره سوگلمخ بوده و یا حداقل ارتباطات میان ساکنان دشت خوزستان و زاگرس مرکزی برقرار بوده است؟ شواهد نشان می‌دهد که سوگلمخ‌ها نیز به مانند شاهان شیمشکی نفوذ و قدرت خود بر غرب (حداقل تا شاهراه خراسان بزرگ) و جنوب غرب ایران حفظ کرده‌اند (Potts, 2016: 149). این نفوذ حداقل از اواخر دوره اُون می‌توان مشاهده کرد؛ برای مثال، بر روی مهری استوانه‌ای در موزه ارمیتاژ (Sayce, 1981: 162)، نام فردی به نام «هون‌نی‌نی» (Hu-un-NI-NI) به عنوان حاکم کیمش و فرماندار نظامی ایلام معرفی شده است (فرین، ۱۴۰۰: ۶۱؛ Poebel, 1930: 176; Thureau-Dangin, 1907: 593). مهر هون‌نی‌نی از نظر سبک‌شناسی متأثر از سبک اور III است. هون‌نی‌نی حاکم کیمش هم‌زمان با اواخر حکومت «شولگی» و اوایل حکومت «آمرسوئن» بوده است؛ چرا که در ادامه متن مهر به نام «پوزوراینشوشینک» نیز اشاره می‌کند (Steinkeller, 2013: 307). در متون مربوط به دوره اور III، «زیدنوم» در کنار جای‌نامی به اسم «هرشی» (Harši) و در نمونه‌ای در کنار هومورتی/هورتی (Humurti) ذکر شده است (Dhorme, 1912: pl. V, lines 6, 7). در متن سالنامه شولگی مربوط به سال ۴۶ سلطنت وی، شولگی پیروزی خود بر شهرهای کیمش (Kimaš)، هومورتی/هورتی و سرحدات آن‌ها و در سال ۴۸ سلطنتش، پیروزی بر کیمش و هرشی را ثبت کرده است. این اشارات نشان می‌دهد که چهار شهر زیدانوم، کیمش، هومورتی/هورتی و هرشی، در فاصله نسبتاً نزدیکی از یک‌دیگر قرار داشتند (فرین، ۱۴۰۰: ۶۱). «استاینکالر» موقعیت هرشی را در کوه‌دشت، کیمش را در جنوب اسلام‌آباد غرب و هومورتی/هورتی را در شمال استان لرستان و در محدوده شهرستان‌های دلفان، الشتر و بخش‌هایی از جنوب کرمانشاه

▲ تصویر ۷: موقعیت خانه اربابی ربی‌بی در شوش (برگرفته با اعمال تغییرات: Matthews & Fazeli Nashli, 2022: Fig. 10.3).
Fig. 7: The location of the Rabibi manor house at Susa (after modified: Matthews & Fazeli Nashli, 2022: Fig. 10.3).

و در نواحی جنوب شاهراه خراسان بزرگ مکان‌یابی کرده است (Steinkeller, 2013: 316, Fig. 2)؛ بنابراین حداقل از اواخر هزاره سوم پیش از میلاد و در دوره سوگلمخ حضور ایلامیان در زاگرس مرکزی ادامه یافته است. همچنین می‌دانیم به واسطه صلح «لرس» «شیروک توه» (پدر «کودوزولوش I») با «شمشی آدد اول» از آشور و «اشنوئا» علیه مردم زاگرس مرکزی و شمالی یک اتحادیه تشکیل دادند. همچنین در نامه‌ای از بایگانی شیمشارا (متعلق به ۱۷۸۵ پ.م.) به عنوان «شیروک توه» «شاه ایلام» اشاره شده است و به صراحت گفته شده که او توانسته بود با سپاه ۱۲ هزار نفری سرزمین‌های گوتی تحت فرمانروایی «ایندسو» (Indassu)، شاه گوتی را فتح کند (Eidem & Læssøe, 2001: 32-33). ممکن است که سنگ یادمان پیروزی شکسته از منشأ ایرانی ناشناخته به این لشکرکشی نظامی ایلامی در زاگرس که توسط شیروک توه انجام شد اشاره کند؛ زیرا در کتیبه آن که به ایلامی نوشته شده، فهرست نام‌های جغرافیایی مختلف ذکر شده و عبارت «من گرفتم» به همراه نام ایندسو (فرمانروای گوتی) در آن ذکر شده است (Farber, 1975: 77)؛ لذا از این منظر نیز می‌توان دریافت که حضور شدو ناصیر در منطقه لرستان/ دلفان قابل توجه است و زاگرس مرکزی در این دوره تحت نفوذ ایلامیان و سوگلمخ‌ها قرار داشته و ارتباط کاملاً پیوسته میان خوزستان و زاگرس مرکزی قرار داشته است. همان‌طور که گفته شد نام شدو ناصیر و پدرش بر روی متون مربوط به دوره سوگلمخ ذکر شده است (Scheil, 1932; 1933; Basello & Giovinazzo, 2018: 483)؛ منابع کتیبه‌ای مستقیم مربوط به دوره سوگلمخ تماماً به اکدی نوشته شده‌اند (تنها چند متن از شوش و تل ملیان، یک سنگ یادمان سلطنتی و تعدادی کتیبه بر روی ظروف نقره‌ای از منشأ ناشناخته به زبان ایلامی نوشته شده‌اند)؛ (Peyronel, 2018: 206). در شوش بیش از ۷۰۰ سند اقتصادی، اداری و قانونی به خط سومری و اکدی که می‌توانند متعلق به پایان سده سوم و نیمه اول سده دوم پیش از میلاد باشند، کشف شده است (Lambert, 1991; De Graef, 2013). بیشتر آن‌ها در سده ۲۰ م. طی کاوش‌های «رولاند دومکنم» یافت شدند و عمدتاً توسط «ونسان شیل» با یا بدون اطلاعاتی درمورد چگونگی یافت شدنشان منتشر شده‌اند (Scheil, 1908: nos. 1-124; Dossin, 1927: nos. 67-249; Scheil, 1930; 1932; 1933; 1939). تنها الواح مکشوف در کاوش‌های گیرشمن از شهر شاهی در شرایطی هستند که درمورد محل کشفشان اطمینان داریم (De Graef, 2015) و احتمالاً الواح ۸۶ و ۲۲۱ نیز از شهرشاهی به دست آمده‌اند. متون شوش عمدتاً شامل فهرست کالاهای خانگی، انواع مختلف وام‌ها و اسناد مربوط به خرید و فروش اشیاء مختلف قابل انتقال و دارایی (خانه‌ها و زمین) هستند. اسناد هیچ فرمول تاریخی دقیقی ندارند (برخلاف متون اور III که سال سلطنت پادشاه را مشخص می‌کند)، اما وجود اثرمهرهای کتیبه‌دار و اشارات به مقامات بلندپایه و حاکمان (همچون سایر اطلاعات پیشه‌شناسی) آن‌ها را منبعی مهم برای توالی‌های گاهنگاری سلسله سیمشکی و سوگلمخ ساخت (De Graef, 2008).

نتیجه‌گیری

برپایه بررسی، مقایسه و سبک‌شناسی مهر شدو ناصیر، گاهنگاری نسبی آن را می‌توان متعلق به ۱۶۵۰-۱۵۵۰ پ.م. دانست. این تاریخ با تاریخی که متون شوش که حاوی نام شدو ناصیر هستند، مطابقت دارد. اگر شدو ناصیر مهر دلفان، همان شدو ناصیر متون شوش باشد، این مهر متعلق به شخصی کاتب و شاهی معتمد به نام شدو ناصیر است که در شوش اسنادی حاوی نام وی به دست آمده است. پدر وی ایلی اوئنی نیز یک کاتب قابل اطمینان بوده است که به احتمال فراوان با فردی به همین نام که در متون «متنا» مشاهده شده متفاوت است؛ چراکه آن متن مربوط به اوایل قرن ۲۰ پ.م. می‌شود. شدو ناصیر و ایلی اوئنی هم‌زمان با حکومت کوکئشور II و کودوزلوش II می‌زیسته‌اند و تاریخ مهر نیز به همین دوره بازمی‌گردد. کاتب و شاهد بودن شدو ناصیر نشان می‌دهد آنان از جایگاه اجتماعی مناسبی برخوردار بوده‌اند. از آنجایی که دارایی فرد پس از مرگ به همراهش دفن می‌شده و مهر شدو ناصیر نیز مانند سایر مهرهای استوانه‌ای لرستان احتمالاً از بافت تدفینی به دست آمده، ممکن است قبر شدو ناصیر در دلفان بوده باشد؛ هرچند یافت شدن یک مهر از بافت تدفینی ممکن است دارای ملاحظات باشد. حال اگر بپذیریم که قبر شدو ناصیر نیز در دلفان بوده است، این پرسش مطرح می‌شود که آیا او اهل منطقه دلفان بوده است؟ چرا در دلفان دفن شده است یا اصولاً چرا به دلفان آمده است؟ با توجه به نام شدو ناصیر و این نکته که پدرش نیز در شوش بوده‌اند، به نظر نمی‌رسد که وی از اهالی دلفان بوده باشد. همچنین همان‌طور که گفته شد سبک مهر شدو ناصیر با مهرهای سبک لرستان که تولیدی بومی برای ساکنان زاگرس بوده نیز متفاوت است؛ این نیز می‌تواند تأییدی بر این نکته باشد که شدو ناصیر از اهالی دلفان و بومی منطقه نبوده است. با توجه به نفوذ سوگمخ‌ها در زاگرس و ارتباطات فرهنگی-اقتصادی طولانی مدت و ریشه‌دار میان خوزستان و زاگرس مرکزی جای تعجب ندارد که شاهد حضور افرادی از شوش در این منطقه بوده است. پیش‌تر گفته شد که شغل شدو ناصیر، کاتب است و در متون شوش وی به عنوان کاتب و شاهد املاکی را ثبت کرده است. این شغل خانوادگی وی بوده؛ چراکه پدر و احتمالاً پدربزرگش نیز کاتبانی معتمد و شناخته شده بودند (همان‌طور که از ایلی اوئنی به عنوان کاتبی شایسته نام‌برده شده است). ممکن است شدو ناصیر در راستای ثبت املاکی به دلفان آمده و در آنجا به دلایلی نامعلوم درگذشته و جسد وی به همراه مهرش در دلفان دفن شده است. پس از قرن‌ها و در اثر رخدادهای مختلفی مانند فرسایش و یا حفاری غیرمجاز مهر شدو ناصیر یافت می‌شود و دست تقدیر آن را به موزه ملی ایران رسانده تا موضوعی برای یک پژوهش تاریخی باستان‌شناسی شده و پس از ۳۷۰۰ سال بار دیگر نام شدو ناصیر و پدرش و سرگذشت احتمالی آن‌ها موضوع یک پژوهش شده و در این جستار ذکر شود.

سپاسگزاری

این مهر از مجموعه مهرهای موزه ملی ایران است که برای مطالعه در اختیار

نگارندگان قرار گرفته است؛ از این رو شایسته است از همکاری و همیاری آقای دکتر محمدحسین عزیزی خرائقی (کارشناس پیشین موزه ملی و عضو هیأت علمی پژوهشکده باستان‌شناسی)، آقای دکتر یوسف حسن‌زاده (مدیر گروه دوره تاریخی موزه ملی ایران)، سرکار خانم ریحانه لسانی و کلیه همکاران سخت‌کوش موزه ملی ایران تشکر و قدردانی می‌کنیم. آقایان دکتر جیان پیترو باسلو از دانشگاه ناپل و دکتر جیانی مارکزی از دانشگاه بولونیا نیز سخاوتمندانه متن این مهر را ترجمه و در اختیار ما قرار دادند که از ایشان نیز صمیمانه سپاسگزاریم. از آقای دکتر سجاد علی‌بیگی که متن مقاله را خوانده و ما را از نظرات سودمندشان بهره‌مند ساختند نیز تشکر می‌نماییم.

درصد مشارکت نویسندگان

همه نویسندگان به میزان یکسان در فرآیند نگارش مقاله، شامل: جمع‌آوری اطلاعات، تفسیر و اعتبارسنجی مشارکت داشتند و اعتبار یافته‌ها را تضمین کرده‌اند.

تعارض منافع

این مهر از مجموعه مهرهای موزه ملی ایران است که برای مطالعه در اختیار نگارندگان قرار گرفته است و این اثر تحت حمایت مادی صندوق حمایت از پژوهشگران و فناوران کشور (INSF) برگرفته شده از طرح شماره ۹۹۰۱۹۱۵۸، انجام شده است.

پی‌نوشت

۱. نگارش نام ایلام با «ع» (عیلام) اشتباهی است که متأسفانه ازسوی برخی از پژوهشگران سر می‌زند (ن. ک. به: میرقادی و رضائی‌باغبیدی، ۱۴۰۲).
۲. نام سومری «آدد» (adad) «ایشکور» (IŠKUR) است، «خدای توفان و تندر و نیز خدای جنگجو». وی برادر «انکی» و «شمش» و همسر الهه هوریان «شَل» (Šala) است (ن. ک. به: Frayne, 2021: 3-4).
3. Old Babylon Related Style (OBRS)
4. Old Babylon Style (OB)
۵. برای مثال، مهری آشوری از سوی «اسدالله‌خان»، والی دلفان در اختیار «اشمیت» قرار گرفته و وی اثری از آن تهیه و منتشر کرده است (van Loon, 1989: 480).
۶. پژوهش‌هایی که اخیراً منتشر شده‌اند تصویری جدید از جغرافیای لرستان در هزاره سوم پیش‌ازمیلاد ارائه می‌دهد: «قبادی‌زاده» و «سالارگر»، «هرشی» را در جنوب اسلام‌آباد غرب، «هورتی» را در منطقه کوه‌دشت و «کیمش» را در نزدیکی خرم‌آباد مکان‌یابی می‌کنند (Ghobadizadeh & Sallaberger, 2023)؛ «ریت» اما هرشی را جنوب غرب خرم‌آباد مکان‌یابی کرده است (Renette, 2023).
۷. برای درک بهتر جایگاه زبان اکدی و نقش آن در ساختار اقتصادی شوش (ن. ک. به: De Graef, 2019). «دگراف» در این مقاله توضیح می‌دهد که رواج زبان اکدی و یا اسامی اکدی در شوش بیانگر اکدی‌زده شدن شوش و عدم حضور مردمان بومی/ایلامی نیست.

کتابنامه

- اسکالونه، انریکو، (۱۴۰۱). «حکاکی در هزاره چهارم تا دوم پیش‌ازمیلاد». ترجمه بهار رضائی‌باغبیدی، باستان پژوه، ۲۱: ۱۸۵–۱۶۰. https://bastanpazhouhsj.ut.ac.ir/article_91052.html
- سید سجادی، منصور؛ و سامانی، نورعلی، (۱۳۷۸). «گزارش یک فصل کاوش در تپه نورآباد، لرستان». در: باستان‌شناسی و هنر ایران، ۳۲ مقاله در بزرگداشت

عزت‌الله نگهبان، به‌کوشش: علیزاده، عباس، مجیدزاده، یوسف و ملک‌شهمیرزادی، صادق، تهران: مرکز نشر دانشگاهی: ۱۳۱-۸۵.

- فرین، داگلاس، (۱۴۰۰). جای‌نام‌های میانرودان و ایران در هزاره سوم پیش‌ازمیلاد. ترجمه محمدامین میرقادری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- میرقادری، محمدامین؛ و رضائی‌باغ‌بیدی، (۱۴۰۲). «عیلام، ایلام یا هَلتمتی؟». زبان‌شناخت (۲): ۱۴. ۲۸۷-۳۰۷. <https://doi.org/10.30465/Is.2023.41168.2055>

- هینتس، والتر، (۱۴۰۰). شهریار ایلام. ترجمه پرویز رجبی، تهران: ماهی.

- Abdi, K. & Beckman, G., (2007). "An Early Second-Millennium Cuneiform Archive from Chogha Gavaneh, Western Iran". *JCS*, 59: 39-91. <https://doi.org/10.1086/JCS40024318>

- Al-Gailani Werr, L., (1988). *Studies in the chronology and regional style of Old Babylonian cylinder seals*. Malibu: Bibliotheca Mesopotamica 23.

- Amiet, P., (1972). *Glyptique Susienne – des origines à l'époque des perses achéménides, cachets, sceaux-cylindres et empreintes antiques découverts à Suse de 1913 – 1967* (= MDP 43). Paris.

- Ascalone, E., (2011). *Glittica elamita, Dalla metà del III alla metà del II millennio a.C. Sigilli a stampo, sigilli a cilindro e impronte rinvenute in Iran e provenienti da collezioni private e museali*. L'Erma di Bretschneider. Roma.

- Ascalone, E., (2018). "Glyptic in the 4th-2nd millennium". In: Alvarez-Mon, J., Basello, G.P. and Wicks, Y., (eds.), *The Elamite World*, Routledge: 624-649. <https://doi.org/10.4324/9781315658032-32>

- Ascalone, E., (2022). "Glyptic in the 4th-2nd millennium". Translated into Persian by: Bahar Rezai Baghbidi, *Baštanpazhouh*, 21: 160-185 (Persian).

- Basello, G. P. & Giovinnazzo, G., (2018). "Elamite Administration". In: Alvarez-Mon, J., Basello, G.P. and Wicks, Y., (eds.), *The Elamite World*, Routledge: 481-505. <https://doi.org/10.4324/9781315658032-25>

- Blocher, F., (1988). "Einige Altbabylonische Siegelabrollungen aus Kiš im Louvre". *RA*, 82: 33 – 46.

- Cavigneaux, A. & Krebernik M., (1998). "Nin-Eanna". *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie*, 9, Berlin: 341.

- Charpin, D., (1990). "Une alliance contre l'Elam et le rituel du lipit napi"tim". In: F. Vallat (sd.), *Contribution à l'Histoire de l'Iran*, Paris: ERC, 1990: 109-118.

- Charpin, D., (2010). *Writing, Law, And Kingship In Old Babylonian Mesopotamia*. Translated By Jane Marie Todd, University of Chicago Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226101590.001.0001>
- Clayden, T., (1989). *Aspects of the early history of the Kassites and the archaeology of the Kassite Period in Iraq (c. 1600-1150 BC)*. Wolfson College, Oxford.
- Colbow, G., (1995). "Die Spätkassiten Glyptik Südbabyloniens, Müncher Vorderasiatische Studien". 18. Profil Verlag. Munich.
- Collon, D., (1986). *Catalogue of Western Asiatic Seals in the British Museum – Cylinder Seals III, Isin-Larsa and Old Babylonian Periods*. British Museum. London.
- Collon, D., (1987). *First Impressions Cylinder Seals in the Ancient Near East*. British Museum Publications.
- Collon, D., (1990). *Near Eastern Seals*. London: British Museum Publications.
- Contenau, G. & Ghirshman, R., (1935). *Fouilles De Tepe Giyan*. P. Geuthner, Copenhagen.
- De Graef, K., (2008). "Rest in Pieces: The Archive of Igibuni". In: Garfinkle, S.J. and Johnson, J.C. (eds.). *The Growth of an Early State in Mesopotamia: Studies in Ur III Administration*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas: 225–234.
- De Graef, K., (2013). "The Use of the Akkadian in Iran". In: Potts, D.T., (ed.). *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, Oxford: Oxford University Press: 263–282. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226101590.001.0001>
- De Graef, K., (2015). "Susa in the Late 3rd Millennium: From a Mesopotamian Colony to an Independent State (MC 2110–1980)". In: Sallaberger, W. and Schrampak, I. (eds.), *Associated Regional Chronologies of the Near East and Mediterranean*, Vol. III. History & Philology, Turnhout: Brepols: 289–296.
- De Graef, K., (2019). "It Is You, My Love, You, Who Are the Stranger: Akkadian and Elamite at the Crossroads of Language and Writing". In: Mynářová, J., M. Kilani, and S. Alivernini (eds.), *A Stranger in the House the Crossroads III*, Prague: Charles University, Faculty of Arts: 91-120.
- Dhorme, P. P., (1912). "Tablettes de Dréhem à Jerusalem". *RA*, 9: 39-63.
- Dossin, G., (1927). *Autres Textes Sumeriens et Accadiens* (=MDP 28). Paul Geuthner: Paris

- Edzard, D. & Rollig, W., (1976-1980). "Kimaš". *RIA*, V: 593.
- F. Thureau-Dangin, F., (1907). *Die sumerischen and akkadischen Königsinschriften*. Leipzig: J. C. Hinrichs 176, IV.
- Farber, W., (1975). "Eine elamitische Inschrift aus der I. Hälfte des 2. Jahrtausends". *ZA*, 64: 74-86. <https://doi.org/10.1515/zava.1975.64.1.74>
- Ferioli, P. & Fiandra, E., (1979). "The Administrative Functions of Clay Sealings in Protohistorical Iran". In: Gnoli G. and Rossi, A.V., (eds.), *Iranica*. Napoli: Istituto Universitario Orientale Seminario di Studi Asiatici, 10: 307 – 312.
- Frankfort, H., (1955). *Stratified Cylinder Seals from the Diyala Region*. Oriental Institute Publications, 72, Chicago.
- Frans Van, K., (2011). "The Scribe of the Flood Story and his Circle". In: Radner, K and Robson, E, (eds.), *The Oxford Hand Book Of Cuneiform Culture*, Oxford University Press: 140-166. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199557301.013.0007>
- Frayne, D. & Stuckey J. H., (2021). *Handbook of gods and goddesses of the ancient Near East: three thousand deities of Anatolia, Syria, Israel, Sumer, Babylonia, Assyria, and Elam*. University Park, Pennsylvania: Eisenbrauns. <https://doi.org/10.1515/9781646021291-008>
- Gasche, H., (2013). "Transferts culturels de la Babylonie vers Suse au milieu du 2e millénaire av. n. ère". In: K. De Graef and J. Tavernier (eds.), *Susa and Elam. Archaeological, Philological, Historical and Geographical Perspectives: Proceedings of the International Congress held at Ghent University, December 14-17, 2009*. Mémoires de la Délégation en Perse 58, Leiden: Brill: 71-82. https://doi.org/10.1163/9789004207417_006
- Gasche, H. & Cole, S. W., (2018). "Elamite funerary practices". In: J. Álvarez-Mon, G. P. Basello and Y. Wicks (eds), *The Elamite World*, Abingdon: Routledge: 741-762. <https://doi.org/10.4324/9781315658032-37>
- Ghirshman, R., (1965). "Suse du temps des sukkalmah. Campagne de Fouilles 1963-1964". *Arts Asiatiques*, 11: 3-21. <https://doi.org/10.3406/arasi.1965.926>
- Ghrishman, R., (1967). "Suse. Campagne de l'hiver 1965-1966. Rapport préliminaire". *Arts Asiatiques*, 15: 3-27. <https://doi.org/10.3406/arasi.1967.964>
- Ghobadizadeh, H. & Sallaberger, W., (2023). "Šulgi in the Kuhdasht Plain: Bricks from a Battle Monument at the Crossroads of Western Pish-e

Kuh and the Localisation of Kimaš and Ħurti”. *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie*, 113 (1): 3-33. <https://doi.org/10.1515/za-2023-0002>

- Glassner, J. J., (2004). *Mesopotamian Chronicles*. Society of Biblical Literature. Atlanta.

- Haerinck, E. & Overlaet, B., (2006). *Bani Surmah – An Early Bronze Age Graveyard in Pusht-i Kuh, Luristan*. Leuven: LED VI.

- Haerinck, E. & Overlaet, B., (2008). *The Kalleh Nisar Bronze Age Graveyard in Pusht-i Kuh, Luristan*. Leuven: LED VII.

- Hinz, W., (2021). *Das Reich Elam*. Translated by: Rajabi, P., Mahi Publisher, Tehran. (in Persian)

- Lambert, W. G., (1991). “The Akkadianization of Susiana under the Sukkalmahs”. In: De Meyer, L. and Gasche, H., (eds.), *Mésopotamie et Elam. Actes de la XXXV Iéme Rencontre Assyriologique Internationale*, Gand, 10–14 juillet 1989. Ghent: University of Ghent: 153–161.

- Matthews, D. M., (1990). *Principles of Compositions in Near Eastern Glyptic of the Later Second Millennium B.C.* . Fribourg & Göttingen: Orbis Biblicus et Orientalis, Series Archaeologica 8.

- Matthews, R. & Fazeli Nashli, H., (2022). *The Archaeology of Iran from the Palaeolithic to the Achaemenid Empire*. Routledge, New York. <https://doi.org/10.4324/9781003224129>

- Mirghaderi, M. A. & Rezaeibaghbidi, B., (2024). “‘Elām, Elām or Haltamti?’”. *Language Studies*, 14(2): 287-307. (in Persian)

- Moorey, P. R. S., (1994). *Ancient Mesopotamian Materials and Industries: the archaeological evidence*. Oxford; New York: Clarendon Press.

- Moortgat, A., (1940). *Vorderasiatische Rollsiegel, Ein Beitrag Zur Geschichte Der Steinschneidekunst*. Berlin.

- Neumann, G., (2013). “Elams Kulturkontakte Mit Seinen Nachbarn Im Spiegel Der Glyptik Des 2. Jahrtausends V. Chr”. In: De Graef, K. and Tavernier, J. (eds.), *Susa and Elam, Archaeological, Philological, Historical and Geographical Perspectives*, Proceedings of the International Congress Held at Ghent University, December 14–17, 2009. Leiden-Boston: Brill: 83-128. https://doi.org/10.1163/9789004207417_007

- Peyronel, L., (2013). “Elam and Eshnunna: Historical and Archaeological Interrelations during the Old Babylonian Period”. In: De Graef, K. and Tavernier, J. (eds.), *Susa and Elam. Archaeological, Philological, Historical and Geographical Perspectives*, Proceedings of the International Congress

Held at Ghent University, December 14–17, 2009. Leiden-Boston: Brill: 51–70. https://doi.org/10.1163/9789004207417_005

– Peyronel, L., (2018). “The Old Elamite Period”. In: Alvarez-Mon, J., Basello, G. P. & Wicks, Y., (eds.). *The Elamite World*, Routledge: 203- 232. <https://doi.org/10.4324/9781315658032-12>

– Poebel, A., (1930). “Sumensche Untersuchungen IV”. *ZA*, 39: 129.

– Porada, E., (1970). *Tchoga Zanbil (Dur Untash)*. Vol. IV: La Glyptique (=MDP 42), Paris. <https://doi.org/10.1515/zava.1929.39.1-3.129>

– Porada, E., (1970). *Tchoga Zanbil (Dur Untash)*. Vol. IV: La Glyptique. (MDP 42), Paris.

– Porada, E., (1982). “Problems of Method in the Archaeology and Art History of the Ancient Near East”. *JAOS*, 102(3): 501 – 506. <https://doi.org/10.2307/602302>

– Porada, E., (1995). “Understanding Ancient Near Eastern Art: A Personal Account”. In: *CANE*: 2695 – 2714.

– Raymond, W., (ed.), (2003). *A history of ancient Near Eastern law*. Koninklijke Brill NV, Leiden, The Netherlands.

– Renette, S., (2023). “The Historical Geography of Western Iran: An Archaeological Perspective on the Location of Kimaš”. In: *Susa and Elam II*, Leiden: The Netherlands: Brill: 299-339. https://doi.org/10.1163/9789004541436_010

– Roache, K. J., (2008). “The Elamite Cylinder Seal Corpus, c.3500-1000 B.C.”. PhD. dissertation, The University of Sydney. Australia.

– Sayce, A. H., (1891). “Babylonian Cylinders in the Hermitage at St. Petersburg”. *ZA*, 6: 161-162.

– Scheil, V., (1908). *Textes élamites-sémitiques, quatrième série* (=MDP 10). Paris: Paul Geuthner.

– Scheil, V., (1930). *Actes juridiques susiens* (= MDP 22). Paris. <https://doi.org/10.1515/ijmr-1930-221-1275>

– Scheil, V., (1932). *Actes juridiques susiens, suite: no. 166 à no. 327* (=MDP 23), Paris.

– Scheil, V., (1933). *Actes juridiques susiens; inscriptions des Achéménides* (=MDP 24). Paris: Paul Geuthner.

– Scheil, V., (1939). *Mélanges épigraphiques* (=MDP 28). Paris: Paul Geuthner.

– Schmidt, E. F., Van Loon, M. N. & Curvers, H. H., (1989). *The Holmes Expedition to Luristan*. The Oriental Institute of the University of Chicago, Chicago.

- Seyyed Sajjadi, S. M. & Samani, A., (1999). "Excavations at Tappeh Nourabad, Lurestan". In: Alizadeh, A., Majidzadeh, Y. and Malekshahmirzadi, S. (eds). *The Iranian World: Essays on Iranian Art and Archaeology*, Presented to Ezat O. Negahban. Iran University Press, Tehran: 85-131. (in Persian)
- Stein, A., (1940). *Old Routes of Western Iran*, London.
- Steinkeller, (2013). "Puzur-Inšušinak at Susa: A Pivotal Episode of Early Elamite History Reconsidered". In: De Graef, K. and Tavernier, J. (eds.), *Susa and Elam. Archaeological, Philological, Historical and Geographical Perspective: Proceedings of the International Congress Held at Ghent University, December 14–17, 2009*, Mémoires de la Délégation en Perse 58. Leiden: Brill: 293–317. https://doi.org/10.1163/9789004207417_017
- Taylor, J., (2011). "Tablets as Artefacts, Scribes As Artisans". In: Karen Radner, K. And Robson E., *The Oxford Handbook Of Cuneiform Culture*, Oxford University Press Inc., New York: 5-32. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199557301.013.0001>
- Teissier, B., (1998). "Sealing and Seals: Seal-Impressions from the Reign of Hammurabi on Tablets from Sippar in the British Museum". *Iraq*, 60: 109-186. <https://doi.org/10.2307/4200456>
- Van Lerberghe, K., (1986). "Un 'Elamite' a Sippar-Amnanum". In: *Fragmentae Historiae Elamicae*, Melanges offerts a M.-J. Steve, Paris: 151-156.
- Van Loon, M., (1989). "Bronze Age Cylinder Seals". In: Schmidt, E. F., Van Loon, M. N. & Curvers, H.H., (eds.). *The Holmes Expeditions to Luristan*, Oriental Institute Publications 108, Chicago: 211–227.
- Vanden Berghe, L. & Tourovets, A., (1994). "La Glyptique de Kalleh Nisar, Pusht-i Kuh-Luristan". *IA*, 29: 9 – 45. <https://doi.org/10.2143/IA.29.0.630122>
- Vanden Berghe, L., (1973). "Excavations in Luristan, Kalleh Nisar". *Bulletin of the Asia Institute of Pahlavi University*, 3: 25 – 56.
- Zettler, R. L., (1987). "Sealings as Artifacts of Institutional Administration in Ancient Mesopotamia". *JCS*, 39: 197 – 240. <https://doi.org/10.2307/1359781>